

TRILOGIA CUNOAȘTERII

LUCIAN BLAGA
TRILOGIA CUNOAȘTERII

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Schiță biobibliografică</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	7

DESPRE CONȘTIINȚA FILOZOFICĂ

Considerații introductive	13
Autonomia filozofică și creația metafizică	22
Filozofia și simțul comun	30
Filozofie, știință, experiență	41
Problema filozofică și problema științifică	48
Filozofie și metodă	55
Dimensiunile viziunii filozofice	63
Despre scientism	72
Miticul și magicul în filozofie	80
Accentul transcendențial	90
Motive filozofice	97
Gânduri și sisteme	103
Eficiențe	110
Filozofie și stil	118
Filozofie și artă	127
Despre conștiința filozofică	134

EONUL DOGMATIC

Considerații introductive	
Aspecte istorice ale dogmei	141
Antinomii transfigurate	159
Paradoxiile metafizicii	169
Contradicția în știință și în dogmă	184
Gândirea prelogică și dogma	194
Intelect enstatic și intelect ecstatic	201

Dogma și transcendentul	208
Dogma și experiența	214
Dogmatismul și teoria cunoașterii	218
Perspectivile minus-cunoașterii	222
Eonul dogmatic	234

CUNOAȘTEREA LUCIFERICĂ

Introducere	245
Cunoașterea paradizică și cunoașterea luciferică	252
Criza obiectului	257
Varierea calitativă a misterelor	260
Fanicul și cripticul	268
Tensiunea interioară a problemei în genere	272
Dubla funcțiune a categoriilor	276
Ideea teorică	283
Materialul fanatic	291
Problemă și teorie	298
Observația dirijată	304
Planuri de revelare	309
Mistere permanentizate	316
Minus-cunoașterea	320
Variantele transcendenței și topografia misterelor	334
Despre explicație	339
Cripticul și hiatul	347
Inconvertibilitatea iraționalului	350
Încheiere	359

CENZURA TRANSCENDENTĂ

Introducere	367
Cenzura transcendentă	375
Revelații disimulatoare	381
Ontologia cenzurii	396
Integrarea în mister	413
Locul rațiunii	422
Planul creației și apologia misterelor	426
Cunoașterea ca „fenomen“ și cunoașterea ca „nefenomen“	429
Forme metafizice de cunoaștere	446
Spirit și realizare	454
Marele Anonim	461
Încheiere	464
Anexă	467

EXPERIMENTUL ȘI SPIRITUL MATEMATIC

Știința de tip galileo-newtonian și premisele ei istorice	471
Logicienii și metoda experimentală	494
Metode, cupluri metodologice, suprametodă	506
Intuitivitatea științei și eroarea pozitivistă	562
Matematizarea metodelor de cercetare științifică	574
Moduri de raționalizare	590
Simțul comun și cunoașterea științifică	600
Experimentul și teoria	606
Cele două linii de dezvoltare a experimentului	619
Experimentul în perspectiva implicatelor sale licențioase și a roadelor sale	630
Legi de precizie și legi statistice	636

SCHIȚĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

Lucian Blaga s-a născut la Sebeș, pe 9 mai 1895. A decedat la Cluj, pe 6 mai 1961, și, la dorința lui, a fost înmormântat în Lanchrăm. Urmează școala primară germană la Sebeș (1902–1906), apoi Liceul „Andrei Șaguna“ (1906–1914) la Brașov. La bacalaureat prezintă „Teoria relativității“ (restrânsă) de Albert Einstein. Se înscrie la teologie, ca mulți ardeleni, pentru a evita înrolarea în armata austro-ungară. În anii 1916–1920 studiază filozofia și biologia la Viena, unde o cunoaște pe viitoarea soție, Cornelia Brediceanu, studentă la Medicină. În 1919 debutează cu *Poemele luminii și Pietre pentru templul meu* (aforisme și însemnări), primite deosebit de bine de criticii vremii. În 1920 susține la Viena doctoratul cu teza „Kultur und Erkenntnis“. Se căsătorește și se stabilește la Cluj. Candidează pentru un post în învățământ la Universitatea din Cluj, dar nu este acceptat. Colaborează cu articole și eseuri la diferite reviste (*Patria, Voința, Gândirea, Adevărul Literar și Artistic, Universul literar, Cuvântul* ș.a.). Publică piese de teatru, volume de poezii, volume de eseuri și studii. În 1924 se stabilește cu soția la Lugoj, unde Cornelia își deschide, în casa părintească, un cabinet stomatologic. Este numit atașat de presă la Varșovia (1926), la Praga și apoi la Berna (1928–1932), Viena (1932–1936), Berna (1937). În 1930 începe elaborarea și publicarea operei filozofice: *Trilogia cunoașterii: Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică* (dedicat lui Nicolae Titulescu), *Cenzura transcendență* (1930–1934); *Trilogia culturii: Orizont și stil, Spațiul miotic, Geneza metaforei și sensul culturii* (1935–1937); *Trilogia valorilor: Știință și creație, Despre gândirea magică, Religie și spirit, Artă și valoare* (1938–1942). În februarie 1938 este, pentru numai câteva săptămâni, ministru subsecretar de stat la Externe, apoi ministru plenipotențiar la Lisabona. În anii petrecuți în serviciul diplomatic continuă eforturile de a ajunge profesor universitar. În 1936–1937 este ales membru plin al Academiei Române. Discursul de recepție este „Elogiul satului românesc“. În toamna anului 1938, la Cluj, ține lecția de deschidere a „Catedrei de filosofia culturii“ și este numit profesor universitar. La începutul anului 1939 îi solicită regelui Carol II rechemarea din diplomație. În 1939 se stabilește la Cluj ca profesor universitar. După Dictatul de la Viena (august 1940) se refugiază la Sibiu împreună cu Universitatea Regele Ferdinand I. În 1942–1943 înființează și conduce revista de filozofie *Saeculum*, la care colaborează Constantin Noica, Zevedei Barbu ș.a. Începând

din 1942 publică, la Fundațiile Regale, „edițiile definitive“ ale operelor: *Poezii* și cele trei *Trilogii*. Își tipărește ediția definitivă a *Operei dramatice* la Editura Dacia Traiana din Sibiu. În 1946 se întoarce cu universitatea la Cluj. Este perioada în care încep atacurile împotriva lui (Lucrețiu Pătrășcanu, Nestor Ignat ș.a.). În 1946 își dă demisia public din PNP (partid înființat ca anexă a PCR), a cărui orientare nu o putea accepta. Între 1946 și 1948 publică ultimele două cursuri litografiate, pe care le include în planul Trilogiilor conform „Testamentului editorial“. În 1948 este exclus din viața publică, adică din Universitate și Academie. Lucrările lui sunt eliminate din programele analitice, din biblioteci și bibliografii. Numele lui poate fi citat numai ca exemplu ideologic negativ, „dușman de clasă“. Nu mai poate publica lucrări originale. Începând din 1951 traduce *Faust* de Goethe, versiune care apare în 1955. Între 1950 și 1960 traduce din lirica universală și selecții din operele lui Lessing, care i se publică. Din 1948 până în 1951 lucrează la Institutul de Filozofie, și, între 1951 și 1959, la Filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei. În 1959 se pensionează, o pensie de la Uniunea Scriitorilor, singurul for din care nu a fost eliminat. Între 1946 și 1960 își încheie sistemul filozofic, scrie pentru sertar câteva cicluri de poezii, *Hronicul și cântecul vârstelor* și romanul *Luntrea lui Caron* (în două redactări), conferințe și aforisme. În 1956 este propus, în străinătate, pentru Premiul Nobel. Își definitivează pentru tipar aproape toate lucrările de sertar. În august 1959 redactează de mână un „Testament editorial“. În ce privește opera originală, moare ca *autor interzis*. La aproape doi ani după moarte îi apar primele antologii de poezie și apoi, încet, alte lucrări. Romanul *Luntrea lui Caron* este publicat în prima ediție la Editura Humanitas în 1990.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul *Trilogia cunoașterii* cuprinde prima trilogie din „sistemul filozofic” al lui Lucian Blaga. În legătură cu aceasta, Lucian Blaga a redactat în 1959 un „Testament editorial”, pe care îl reproducem în continuare:

„Dacă s-ar întâmpla să nu mai ajung în situația de a-mi publica opera filozofică, doresc ca urmașii mei să se îngrijească de acest lucru. Cincisprezece volume alcătuiesc «sistemul» meu filozofic, pe care îl socot încheiat. Cele 15 volume sunt: *Eonul dogmatic*, *Cunoașterea luciferică*, *Cenzura transcendentă*, *Orizont și stil*, *Spațiul mioritic*, *Geneza metaforei și sensul culturii*, *Artă și valoare*, *Despre gândirea magică*, *Religie și spirit*, *Știință și creație*, *Diferențialele divine*, *Despre conștiința filozofică*, *Aspecte antropologice*, *Experimentul și spiritul matematic*, *Ființa istorică*. Sistemul are o arhitectură trilogială. Dorința mea este ca toate aceste lucrări să apară în patru tomuri împărțite astfel:

TRILOGIA CUNOAȘTERII

1. *Despre conștiința filozofică* (manuscris, litografiat)
- I. *Eonul dogmatic*
- II. *Cunoașterea luciferică*
- III. *Cenzura transcendentă*
2. Supliment: *Experimentul și spiritul matematic* (manuscris)

TRILOGIA CULTURII

- I. *Orizont și stil*
- II. *Spațiul mioritic*
- III. *Geneza metaforei și sensul culturii*

TRILOGIA VALORILOR

- I. *Știință și creație*
- II. *Gândire magică și religie* { 1. *Despre gândirea magică*
2. *Religie și spirit*
- III. *Artă și valoare*

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

- I. *Diferențialele divine*
- II. *Aspecte antropologice* (litografiat)
- III. *Ființa istorică* (manuscris)

Baza editării trebuie s-o formeze trilogiile și volumele tipărite, litografiate sau manuscrise ce se găsesc în biblioteca mea. Să se țină exact seamă de «corecturile» ce le-am făcut eu personal în aceste cărți.

Lucian Blaga
Cluj, 25 august 1959“

Tot în perioada în care a redactat „Testamentul editorial“ de mai sus, Lucian Blaga i-a dictat soției sale, Cornelia Blaga, următoarele considerații privind „sistemul“ său filozofic:

„De câteva luni lucrez la cea din urmă carte făcând parte din trilogiile mele filozofice. Titlul ei va fi *Ființa istorică*. Expun în ea o seamă de idei despre om ca ființă istorică. Începeam această lucrare încă în timpul războiului. Evenimentele m-au împiedicat să trec dincolo de primele patru capitole. Alte probleme trebuiau lămurite mai întâi. În cei 15 ani ce s-au scurs de la război încoace m-am închinat cu osebire poeziei. Dar am scris și câteva volume de filozofie. Prin anii '35 intenția mea era să dezvolt ideile filozofice în 5 trilogii. Câteva din ele au apărut, părți din celelalte au fost redactate. Acum că mă apropiu de desăvârșirea *Ființei istorice*, am hotărât să reduc planul trilogiilor, fixându-le la *patru*.“

„Ce m-a determinat să refac planul trilogiilor în acest chip? Mai întâi, împrejurarea că sistemul meu a sporit cu unele lucrări ce nu figurau în proiectul inițial. Asemenea lucrări sunt: *Despre conștiința filozofică*, un fel de introducere în filozofie în general; o amplă deslușire a conștiinței filozofice. O altă lucrare ce nu figura în proiectul inițial este: *Experimentul și spiritul matematic*, în care dau o filozofie a «științei exacte» de astăzi, completând cu aceasta teoria cunoașterii. O altă împrejurare, mult mai serioasă, ce m-a determinat să reduc planul trilogiilor la patru este aceasta: vreo trei lucrări urmau să se ocupe de unele chestiuni foarte «problematic» și «deocheate», cum ar fi aceea a fenomenelor parapsihologice. Găsesc că este mai conform cu spiritul rigoarei, ce m-a călăuzit întotdeauna, să mă ocup de atari chestiuni în proza mea literară, atribuind anume idei unui filozof fictiv (*n.red.: Luntrea lui Caron*). Mai urma să mă ocup și de o seamă de probleme în legătură cu «existența creatoare», de implicătele acesteia și de raportul cu moralitatea etc. Dar, astăzi găsesc că aceste probleme pot fi tratate mai sprinten și mai eficace sub formă de «aforisme», de observații, de *aperçu*-uri în cadrul unor conversații ce au darul să netezească asperitățile colțuroase ale unei gândiri, pe care, de altfel, niciodată n-am dorit-o prea «sistematică».“

Proza literară la care se referă autorul în acest din urmă citat este romanul *Luntrea lui Caron*, apărut abia în 1990, la Editura Humanitas. Unele fragmente, referitoare la procesul de creație sau la geneza anumitor lucrări, au apărut în periodice.

Întocmai ca și pentru volumele precedente, s-au respectat indicațiile autorului, transcriindu-se forma definitivă destinată de el tiparului.

În ce privește lucrările conținute în acest volum sunt de menționat:

Fragmente din *Eonul dogmatic* au apărut în revista *Gândirea*, în 1930 și 1931, iar volumul a apărut, în prima ediție, în 1931 la București, Editura Cartea Românească, 205 p., fiind dedicată „Lui Caius Brediceanu, sufletului deschis, minții alese, cu frățească iubire“.

Capitole din volumul *Cunoașterea luciferică* apar în *Gândirea*, în 1932 și 1933, iar în prima ediție lucrarea se publică la Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiană“, 1933, 194 p., cu coperta de Hugo Ulrich, Viena, și poartă dedicația: „Domnului Nicolae Titulescu, omagiu omului, închinare dialecticianului“.

Introducerea la *Cenzura transcendentă* apare în revista *Vremea* din 25 martie 1934. În prima ediție, cartea apare la București, Editura Cartea Românească, 1934, 219 p.

Toate aceste trei lucrări sunt cuprinse într-un volum, sub titlul *Trilogia cunoașterii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, 458 p. După 1948, aceste lucrări nu au mai fost reeditate până în 1983, când au apărut la Editura Minerva. Ulterior, ele au apărut, în volume de sine stătătoare, la Editura Humanitas.

Lucrarea *Despre conștiința filozofică* apare, în primă ediție (fasc. I și II, curs) la Cluj, Lito – Schildkraut, 1947, 232 p. Mențiune: „Curs ținut la Facultatea de Litere și Filozofie – Cluj, în anul universitar 1946–1947“. Ediția a doua apare la Timișoara, Editura Facla, 1974, 179 p., îngrijită de Dorli Blaga și Ion Maxim, cu un studiu introductiv de Henri Wald. A treia ediție apare la Editura Minerva, București, 1983. Ultima reeditare a fost cea de la Editura Humanitas, București, 2003.

Experimentul și spiritul matematic, lucrare scrisă între 1949 și 1953, apare postum, în prima ediție, la București, Editura Științifică, 1969, 243 p., cu o prefață de Călina Mare. A doua ediție apare la Editura Minerva, în 1983, iar a treia ediție – la Editura Humanitas, în 2003.

Țin să le mulțumesc, postum, prof. univ. Al. Tănase și acad. Mihnea Gheorghiu, care, prin sprijinul lor, au făcut posibilă apariția, în condițiile știute din 1983, a acestei lucrări, pe care am putut astfel să o trimit la marile biblioteci din Occident.

ianuarie 2012

Dorli Blaga

În intenția de a îi oferi cititorului român o ediție modernă a *Trilogiei cunoașterii*, menită să ușureze receptarea operei lui Lucian Blaga de către cei interesați mai degrabă de conținutul filozofic decât de forma filologică a lucrărilor, am actualizat textele din volumul de față potrivit normelor academice în vigoare, păstrând însă cele mai multe dintre formele de limbă caracteristice perioadei, precum și ideile autorului. Cuvintele sau expresiile în limbi străine sunt redată cu caractere cursive. Cuvintele sanscrite au fost transliterate potrivit normelor științifice acceptate. Cele câteva inadvertențe de redactare și erori de culegere au fost îndreptate tacit, iar punctuația (cu precădere o anume dispunere a virgulelor specifică, se pare, lui Blaga) a fost păstrată doar în măsura în care nu contravenea normelor gramaticale ale limbii române. Intervențiile plasate între paranteze drepte îi aparțin editorului.

Editura

DESPRE CONȘTIINȚA FILOZOFICĂ

CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE

Oricine e înzestrat cu aptitudinile spirituale necesare, receptive și de spontaneitate, poate să ajungă, încetul cu încetul, la înjgheburile unei conștiințe filozofice. În domeniul filozofiei, situația nu ni se pare să fie deosebită de aceea ce ne întâmpină în ținuturile artei, unde, prin deprinderea puterilor și prin familiarizarea cu operele, poți, pe temeiul înăscut al unei sensibilități firești, să-ți constitui o conștiință artistică. Înfririparea unei conștiințe specifice este condiționată, atât în domeniul filozofic, cât și [în] cel artistic, de o îndelungată experiență prin ținuturile corespunzătoare, adică de un contact asiduu cu modul marilor creatori, de un susținut efort de asimilare a operelor existente, dar, pe cât cu putință, și de un exercițiu pe măsura lor, a facultăților spirituale angajate de la sine în atari preocupări.

Evident, orice luare în considerare a „conștiinței filozofice“ în vederea unei lămuriri a aspectelor ei posibile devine operantă numai dacă pornim de la convingerea că gândirea filozofică își are, printre celelalte preocupări ale spiritului omenesc, autonomia și ființa ei aparte. „Conștiința filozofică“ trebuie s-o înțelegem într-un fel ca o răsfrângere în spirit, mai mult sau mai puțin lucidă, a situației în chestiune. Cel ce și-a alcătuit, cu suficient discernământ și datorită unui proces multiplu condiționat, o conștiință filozofică știe foarte bine că filozofia, într-o cuprindere de ansamblu, își are „ființa“ și „autonomia“ ei. Acestei autonomii și acestei ființe vom încerca să-i dăm un relief în paginile de față. Ne vom strădui, cu alte cuvinte, să scrutăm structura intimă a gândirii filozofice, și aceasta călăuziți în primul rând de ținta de a înlesni și celor cu mai puțină umblare prin acest domeniu constituirea unei conștiințe filozofice.

Ținem departe de noi orice gând de a echivala în vreun sens oarecare gândirea și preocupările filozofice cu ceea ce am hotărât a

numi „conștiință filozofică“. Conștiința filozofică o socotim doar ca un „joc secund“, ca un apendice foarte treaz al filozofiei sau, altfel spus, ca o sumă de acte ale acesteia, reflectate asupra ei înseși și intrate, firește, în sânge sub înfățișarea unor atitudini bine consolidate. Filozofului și celui ce se ocupă cu filozofia nu le incumbă numaidecât datoria de a-și alcătui și o „conștiință filozofică“; ei pot să neglijeze până la un punct această tovarășă cu puțință a spiritului în exercițiul său filozofic și să se încreadă în instinctul lor. Totuși, „conștiința filozofică“ va fi utilă celui ce și-o însușește exact în măsura în care, bunăoară, conștiința artistică este de un ideal folos creatorului de artă și celui ce vrea să se bucure de diversele valori obiectivate în opere. Conștiința filozofică creează inteligențelor și spiritelor receptive cel mai prielnic climat pentru aprecierea justă a unei filozofii oarecare, dar poate, în același sens, să călăuzească, în cercetările, analizele, sintezele, intuițiile și construcțiile sale, și pe filozoful de vocație, dându-i o pondere în tot ce întreprinde.

Drept puncte de reper în cercetarea noastră cu privire la ființa și autonomia gândirii filozofice ne vor servi momentele cele mai importante și cele mai rodnice din istoria filozofiei. Nu vom cere nimănui să opteze în prealabil pentru o anumită filozofie. Nu vrem să închidem zările cu o asemenea „fixare“. Din contră, ne vom impune tot timpul atitudinea de a fi cât mai neutri în aprecierea diverselor concepții filozofice, în cadrul unor criterii foarte largi și elastice, și făcând oarecum aproape o totală abstracție de valabilitatea așa-zisă „obiectivă“ a lor. Vom privi concepțiile filozofice ca produse ale spiritului, cu acel interes ce trebuie să-l acordăm în general productivității în sine, independent de orice raportare prea strictă la „realitate“. În considerarea concepțiilor filozofice nu vom arăta preferințe și nu vom rosti verdicte ce ar implica acte de necondiționată adeziune sau nonacceptare. În cursul istoriei spiritului uman au apărut cele mai diferite gânduri filozofice, când într-o formă mai rapsodică, când în forma accentuat sistematică a unor „discipline“ particulare sau a unor viziuni complexe asupra lumii și vieții. Le vom privi ca atare, ca *apariții istorice*, și, privindu-le, nu ne vom lăsa conduși de alte măsuri de prețuire decât de acelea de care e călăuzit în general, să zicem, un istoric al filozofiei. Cu toate acestea, intenția noastră nu este cătuși de puțin aceea de a face în vreun chip oarecare *istorie* a filozofiei, nici

măcar în racursi. Nu. Ne simțim îndrumați spre scrutarea unei ființe și a unei autonomii, în vederea constituirii unei „conștiințe“.

Intenția noastră este aceea de a asigura, din cât mai multe puncte de vedere, temeiul „conștiinței filozofice“ și, prin urmare, de a lămurii în prealabil structura gândirii filozofice, figura și profilul ei, care, datorită felului lor sui-generis, pot alcătui piatra unghiulară a unui asemenea temei. O atare lămurire cere, firește, o documentare cât mai amplă și în același timp cât mai impersonală. O documentare amplă și impersonală. Ce înseamnă aceasta? Aceasta înseamnă că va trebui să ne ferim de a imita procederea atâtor filozofi care, vorbind despre ființa gândirii filozofice, polarizează totul în jurul propriei lor „metode“. Acești filozofi prezintă abaterile și mișcările pline de sinuozități și de accidente ale filozofiei ca tot atâtea convulsii prin care gândirea omenească a trebuit să treacă până să ajungă a naște *metoda* „absolută“, proprie fiecăruia dintre ei. Astfel, Hegel vedea în peripețiile filozofiei strădaniile acesteia de a da la lumină metoda dialectică cu care, după opinia sa și de la el începând, filozofia se va identifica până în veacul veacului. La fel, Bergson va dibui în istoria filozofiei – și prin desigurile ei – trecând un singur elan, care va culmina, după părerea sa, în elaborarea metodei intuiției, singura menită să ne salte în „absolut“. Cu atari „polarizări“, cauza filozofiei, și mai ales a „conștiinței filozofice“, rămâne prea puțin servită. Dacă dorim să învederăm ființa și autonomia filozofiei, trebuie să dăm *istoriei* o mai mare șansă de a se pronunța. Numai această cale deschide speratele orizonturi pentru cercetarea ce ne-am propus. Substanțele și motivele filozofiei sunt atât de variate, și gândirea filozofică a înflorit și a dat în pârg în atâtea chipuri, încât istoria ei nu ni se pare, în esență, mult mai puțin bogată decât istoria artelor, de pildă. Cu argumentele ce ni le pune la îndemână desfășurarea atât de amplă și de spectaculoasă a gândului filozofic după locuri și timpuri, vom constrânge repede la amuțire orice subiectivism egocentric al gânditorilor care au căutat să definească filozofia în lumina unor criterii prea personale. Însărcinându-ne să determinăm miezul și confiniile filozofiei, va trebui, mai mult decât în orice altă împrejurare, să ne punem la încercare elasticitatea spiritului.

Să facem un mic efort de a ne apropia de subiectul nostru. E cazul, poate, să vorbim mai înainte de orice despre sentimentul cel mai

intim pe care gândirea filozofică, ce prinde înfățișare într-o concepție nouă, e în stare să ni-l comunice la cea dintâi luare de contact cu ea. Cititorii își aduc desigur aminte de cuvintele memorabile pe care Immanuel Kant le-a însemnat în una din cărțile sale cu privire la geneza filozofiei sale „critice“. Kant mărturisește că, până la un moment dat, el, ca gânditor, era îmbrobodit de un „somn dogmatic“ din care l-a „trezit“ întâlnirea norocoasă cu opera filozofului englez David Hume. Kant rezumă în cele câteva cuvinte o situație în care se găsea și sentimentul ce l-a stârnit în el gândirea unui filozof de seamă și într-un anume chip orientat al epocii. Fără îndoială că semnificația concretă a cuvintelor lui Kant e legată de o împrejurare istorică precisă. Se știe că edificiile metafizice, cu care atâția și atâția filozofi prekantieni sperau să convertească misterul existenței în sisteme de concepte, au fost construite fără de o cercetare prealabilă a posibilităților de cunoaștere proprii spiritului uman. Cunoașterea conceptuală, cu procedeele ei intrinsece, fusese pusă în deprindere și silită la lucru fără de controlul necesar al mijloacelor întrebuițate de ea. Se făcea caz, bunăoară, de ideea de „substanță“ sau de ideea de „cauzalitate“, cu o încredere ingenuă în caratele lor firești, și se opera cu ele ca și cum mintea omenească ar fi deținut, cu aceasta, înseși pârgھیile lumii și ale ideatăiei divine. David Hume și-a îndreptat atenția tocmai asupra conceptelor de temelie de care se folosește inteligența umană în cele mai grave demersuri ale ei și a căutat să le arate structura și limitele firești. Metafizicienii dinainte de Kant utilizau conceptele în chestiune într-un fel dogmatic, adică fără de luciditatea necesară a uzajului lor și, prin urmare, cu o bună doză de iresponsabilitate. Hume întreprinde un examen menit să ducă la o nouă și foarte supravegheată conștiință cât privește priza și valabilitatea conceptelor. În această împrejurare istorică, plină de un latent dramatism, Kant încearcă sentimentul unei „treziri“ dintr-un „somn dogmatic“. Dar cuvintele lui Kant despre somnul în care plutea și despre „trezirea“ ce-i deschidea o nebanuită zariște sunt susceptibile de o generalizare, trecându-se de la situația concretă a lui Kant la toate situațiile de răscruce din istoria filozofiei.

Celebrele cuvinte autobiografice ale lui Kant se referă, ce-i drept, la un anume „somn“ spiritual și indică o stare precară a spiritului, ce permitea metafizicii cea mai necontrolată și mai arbitrară eflores-

cență. De asemenea, și termenul de „trezire“ se referă la ceva precis, și anume la o nouă luciditate de natură „critică“. Remaniind întru câțva semnificațiile, putem proceda la o generalizare a cuvintelor lui Kant. „Somnul“ spiritual nu e totdeauna de natură „dogmatică“ – și nici trezirea nu e totdeauna de natură „critică“. „Trezirea“ naturală dintr-un *somn natural* nu are nici ea un efect critic, și totuși această trezire o experiem în fiecare dimineață. Să trecem de la cuvintele la figurat ale lui Kant la acest fapt de experiență intimă, accesibil oricărui dintre noi, adică la faptul somnului și trezirii ca atare, luate ca trăiri imediate în toată nuditatea lor organică-psihologică. Întorcându-ne astfel la semnificațiile curente ale cuvintelor „somn“ și „trezire“, să ne întrebăm dacă procesul de scuturare și iluminare, în care ne transpune o filozofie ce-și merită cu adevărat numele, nu prezintă oarecari similitudini cu această experiență organică-psihologică. Când încercăm să ne dăm mai de aproape seama de efectul de dezmeticire ce-l datorăm în general filozofiei, ni se pare indicat să recurgem la înțelesul mai obișnuit al cuvintelor „somn“ și „trezire“. Nu ne facem iluzia că am descris cu aceasta în chip desăvârșit efectul în chestiune. Ne dăm perfect seama că și noi operăm, ca și Kant în propozițiile autobiografice, tot cu un transfer de termeni din viața *naturală* în sfera *spirituală*. Și atunci, apropierea, de intenții mai mult sugestive, ce-o facem între iluminarea prin filozofie și trezirea din somn impune și unele distincții. Într-adevăr, în viața organică-psihologică, starea de somn este total înlocuită prin starea de trezie; și invers, potrivit unui anume ritm circular. Când vorbim însă despre somnul spiritului, starea aceasta urmează să ne-o închipuim ca o stare funciară, adâncă și infinită, în care starea de trezie nu va înlocui niciodată mai mult decât un plan sau un sector al stării funciare. Aici, în cadrul spiritului, „trezia“ nu se substituie somnului în toată nemărginirea sa, ci desființează somnul doar parțial. Aici, în cadrul spiritului, starea de trezie tinde apoi să-și sporească volumul în dauna stării infinite, care este somnul spiritului. *Sentimentul de „trezire“ ce ni-l comunică orice mare gând filozofic corespunde unui asemenea spor de volum al conștiinței.*

Pentru verificarea celor spuse, îndrumăm cititorii spre ceea ce, desigur, ei înșiși au încercat răsfoind cu zăbava necesară și cu suficient interes o istorie a filozofiei. Într-adevăr, cel ce se inițiază în

istoria filozofiei face experiența unei treziri spirituale din ce în ce mai largi. Experiența trezirii devine deosebit de vie mai vârtos în fața începuturilor de curente sau lângă momentele de cumpănă ale istoriei gândirii filozofice. Vom evoca un asemenea început.

Până în veacul VII î.Hr., semințiile grecești antice erau dominate de viziunea homerică asupra lumii, de un caracter mitologic nu prea îngrădit în spontaneitatea sa. Celelalte popoare, cum au fost, bunăoară, egiptenii sau puternicele seminții ce s-au succedat în Babilon, având în urma lor un trecut de cultură cu vreo 3 000 de ani mai vechi decât al grecilor, erau stăpânite de mitologii și cosmologii de factură mai arhaică, mai hieratică. Oricum, lumea lor, atât a popoarelor arhaice, cât și a grecilor, seamănă foarte mult cu cea a basmelor noastre. Într-o ambianță spirituală astfel orientată, apare la un moment dat în Milet, în peisajul unei anume seminții grecești, un gânditor care reușește să schimbe radical perspectivele spiritului asupra realității înconjurătoare. Este vorba despre Thales, unul dintre legendarii înțelepți cu care istoriografia țin să înceapă istoria filozofiei.

Câteva importante gânduri ne-au rămas de la Thales. Printre altele, ideea că substanța unică din care ar fi făcute toate lucrurile ar fi apa. Până atunci, spiritul omenesc și-a umplut zarea cu diverse imagini despre „lume“. Cea mai organizată dintre aceste imagini aparține culturii babiloniene. Lumea era închipuită ca fiind alcătuită dintr-un pământ cu înfățișare de turn, ce iese în terase din oceanul terestru, acesta înconjurat de diguri și munți. Peste pământ și peste oceanul terestru erau imaginate trei bolți cerești suprapuse, cu imperiile și cetățile lor astrale, iar sub pământ și sub oceanul terestru, alte trei tărâmurii, în cel mai adânc întinzându-se împărăția morților. Toată această lume, cu etajele ei, era, potrivit concepției babiloniene, înconjurată de toate părțile de oceanul cosmic.

Cosmografia homerică va simplifica imaginea babiloniană fără de a modifica prea mult structura etajată a lumii. Imaginația arhaică și cea homerică mai populau, firește, „lumea“ lor cu toate ființele văzute și, mai presus de toate, cu semințiile nevăzute ale zeilor și demonilor. În atmosfera aceasta de basm se ivește așadar Thales. E sigur că el substituie cosmografiei și geografiei mitologice alte imagini, care pregătesc viziunea specific grecească despre lume, de mai târziu. Mai importantă însă decât viziunea sa cosmografică este ne-

îndoios teza, ce el o enunță, că apa ar fi substratul tuturor lucrurilor. Cu aceasta, spiritul omenesc proiecta întâia oară în cosmos ideea unei substanțe unice. Pentru identificarea substanței universale cu „apa“, Thales își va fi avut motivele sale. El trăia lângă mare și va fi fost desigur impresionat de puternicia, de aluviile și produsele ei. Acestei experiențe personale a lui Thales i se mai adăuga, fără îndoială, și oarecare tradiție, căci în cosmologiile și cosmogoniile arhaice, apei îi revenea un rol precumpănitor. Am arătat că „lumea“ în cosmologia babiloniană era privită ca un spațiu închis, înconjurat pretutindeni de oceanul cosmic. Nimeni nu se gândise însă înainte de Thales că originea și chiar temeiul tuturor lucrurilor ar putea să fie o singură substanță universală. Din clipa în care Thales a dat grai unei asemenea idei, s-a declanșat o nouă problematică pentru spiritul omenesc. Se cuvine să nu trecem cu vederea că astăzi, după 2500 de ani, știința și filozofia se găsesc în căutarea „substanței“. Fapta lui Thales a trebuit să aibă, pentru el însuși și pentru semenii săi, semnificația însoțită de puternice rezonanțe a unei mirate „treziri“. Spiritul omenesc se deștepta, depășindu-și somnul mitic. El lua act de o nouă posibilitate a sa de a se apropia de taina existenței. Formulând, așa stângaci cum se întâmplă, ideea substanței universale, gândirea abstractă, rațională, se declara ca un incendiu ce nu va mai fi niciodată stins sau localizat. Gândirea rațională, aservită până atunci imaginației divinatorii de natură mitică, intra în exercițiul autonomiei sale.

Prin asemenea „treziri“ a trecut spiritul omenesc de câte ori un mare filozof a venit cu „lumina“ sa în cosmos. Orice filozofie, ce nu-și dezmente intenția intrinsecă ei, echivalează cu un adaos de luciditate. O similară „trezire“ a avut loc când Anaxagora propunea ideea unui „spirit“ sau a unei „rațiuni“ care ar organiza toate lucrurile. Un mare simțământ de „trezire“ comunica Platon semenilor săi când își desfășura vederile despre o existență clădită în coordonate complexe, față de care omul putea să-și lămurească așa de categoric propriile sale elanuri, atât de confuze încă până atunci.

„Trezirile“ se pronunță atât în cazul unor concepții metafizice de natură constructivă, cum sunt cele amintite ale lui Thales, Anaxagora sau Platon, cât și în cazul unor concepții de natură mai mult analitică-critică, menite să lămurească, bunăoară, aptitudinile cognitive

ale spiritului omenesc – sau chiar existența și esența ca atare ale spiritului omenesc. De la Socrate, care dibuiește funcția conceptelor în economia spiritului omenesc, până la actualii existențialiști, care vivifică însăși conștiința existenței umane, omul se tot „trezește“.

O concepție metafizică e destinată astfel să dea o transparență mai întâi figurii și articulațiilor grave ale existenței, să pună în lumină coordonatele fundamentale ale tainei cosmice, să reveleze osatura și arhitectura secretă ce le bănuim în ființa Marelui Tot din care facem parte. Ca atare, orice gând metafizic aspiră să-și aducă lumina sa în noaptea mare în mijlocul căreia suntem puși. Metafizica e o lansare de făclii aprinse în ultime abisuri și se repercutează în noi ca o „trezire“. Noaptea din afară nu e însă totul. Mai este și o noapte lăuntrică a propriei noastre ființe. Când ochiul filozofic s-a îndrumat spre lăuntru omului, s-a ajuns de asemenea la înțelegeri care, indiferent de priza lor sub raport absolut, au devenit și ele tot atâtea „treziri“ pentru spiritul omenesc.

Dacă punem în mișcare panorama și lăsăm să se perinde prin fața noastră figurile filozofiei, remarcăm două coloane de gânditori: una mai mult vizionar-constructivă, alta mai curând analitică-critică. Întâia coloană e atentă îndeosebi la privescerea totală a existenței, pe câtă vreme a doua își are interesul ațintit mai ales asupra omului. Câteva nume proeminente din coloana vizionar-constructivă: Thales, Pitagora, Anaxagora, Parmenide, Heraclit, Platon, Aristotel, Plotin, Nicolaus Cusanus, Giordano Bruno, Descartes, Spinoza, Leibniz, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Bergson. Câteva nume din coloana analitică-critică: sub anume aspecte ale sale, Parmenide, apoi sofistii, Socrate, Platon, Aristotel, scepticii, Montaigne, Descartes, Hume, Kant, fenomenologia și existențialismul contemporan. Unele nume ilustrează ambele coloane.

În aceste considerații introductive, am relevat unele laturi de lumină ale filozofiei. Să nu uităm nici umbrele. În fața multitudinii soluțiilor pe care gândirea filozofică le preconizează și a antagonismelor derutante de care ea este străbătută de la un capăt la altul, cei ce frecventează istoria filozofiei recoltează adesea un sentiment de nedumerire. Neapărat că orice laic are dreptul să se întrebe care sunt, în definitiv, rezultatele certe pe care le-a adus filozofia. Interesant este însă că tocmai o asemenea întrebare stingherește foarte puțin pe

unul care și-a însușit o conștiință filozofică. În principiu, o asemenea întrebare e susceptibilă de nenumărate răspunsuri, și aproape orice amator de filozofie va găsi un număr oarecare de teze, sau poate chiar un corp de teze, care i se vor părea un bun câștigat. Dintr-o anume prudență ce ne-o impune însuși punctul de plecare al cercetărilor de față, noi ne vom feri să stabilim un atare patrimoniu sau inventar de pretinse certitudini. În privința aceasta – și față de accidentele intermitente ale filozofiei – suntem de părere că trebuie să adoptăm o atitudine de supremă precauție. Socotelile ce se pot face ni se par foarte diferite și fără număr. Să calculăm însă, pentru simplificarea situației, cu cazul cel mai grav. Să presupunem că, în cele din urmă, soluțiile ce le oferă filozofia ar fi, sub raportul certitudinii, nule, absolut toate. Ar putea oare o asemenea presupunere să ne ducă la o decepție atât de gravă, încât să dorim un act de abolire a filozofiei? Sau poate că tocmai un asemenea calcul și atari considerații au darul de a face posibilă o neașteptată punere în lumină a celui mai sigur folos ce-l putem culege pe urmele filozofiei? În cumpăna acestei alternative decisive, avem puțința de a mobiliza un argument în stare să provoace un deznodământ în avantajul filozofiei. Să admitem, așadar, că soluțiile filozofiei sunt antagoniste și iluzorii, fără deosebire. O legitimare totuși s-ar găsi, și în această ipoteză, preocupărilor filozofice și eforturilor cheltuite pe drumurile lor în chiar împrejurarea de netăgăduit că însăși *problematica* spiritului omenesc devine tot mai adâncă și mai complexă datorită soluțiilor pe rând absorbite de ea. Soluțiile filozofiei sunt frunzele ce cad ca să îngroașe și să fertilizeze huma în care rădăcinile problematicei spirituale se vor întinde tot mai vânoase și cuprinzând încetul cu încetul tot mai mult spațiu.

Gândirea filozofică, prin construcțiile și dărâmările ei, prin amăgirile și dezamăgirile ce ni le pricinuieste, prin bănuielile și presimțirile ce ni le comunică, prin tot mai adâncile problematizări ce le prilejuiește și le îmbie, va însemna astfel pentru genul uman un necurmat spor de luciditate, etapele ei echivalând cu tot atâtea „treziri“ din *somnul* infinit în care ființa noastră plutește.